

GEMEENSCHAP, BORGING EN WAARDERING

Resonant testte de voorbije maanden de mogelijkheden van etnografie bij het waarderen van immaterieel cultureel erfgoed (ICE).¹ Uitgangsvragen daarbij waren: hoe kan etnografie helpen bij het waarderen van ICE? Wat is de rol van de erfgoedmedewerker? En welke impact heeft dit op de bredere immaterieel-erfgoedwerking?

Anais Verhulst

Inspiratie voor het traject kwam tijdens een masterclass aan de Johannes Gutenberg-universiteit in Mainz, in juni vorig jaar. De masterclass *Valuing music* ging dieper in op de manier waarop mensen waarde hechten en betekenis geven aan muziek.² Daarbij werd regelmatig het belang aangehaald van etnografisch veldwerk als methode om deze waarden te achterhalen. Het bleek de ideale basis voor de voorgestelde etnografische waarderingmethode.³

In *Artikel 2: Definities* van de UNESCO-Conventie betreffende de borging van het immaterieel cultureel erfgoed staan begrippen als ‘gemeenschappen, groepen en individuen’, ‘borgen’, ‘identiteit’ en ‘continuïteit’ centraal.⁴ De waardering van ICE verbindt deze begrippen; de waarden die mensen aan hun erfgoed hechten vormen de basis voor geschikte borgingsmaatregelen, zodat de gemeenschap er zich in de toekomst mee blijft identificeren. Zonder waardering bestaat het risico dat de verkeerde accenten gelegd worden. Hierdoor verandert de betekenis van het erfgoed, waardoor de gemeenschap het gevoel van identiteit en continuïteit met het ICE verliest.⁵ Een goede waardering helpt dergelijke neveneffecten te vermijden.

Dat kan door bij het bepalen van borgingsacties rekening te houden met de waarden die verbonden zijn aan het erfgoed en het belang ervan voor de mensen. ICE waarderen dient – net als bij (on)roerend erfgoed – als basis voor een duurzame erfgoedwerking.

HOE ICE WAARDEREN?

Voor het waarderen van materieel erfgoed bestaan verschillende tools, waarbij de waarden van (deel)collecties of objecten bepaald worden door vooropgestelde waardecriteria.⁶ Voor ICE bestaat nog geen methode. ICE verschilt immers sterk van materieel erfgoed. Het gaat niet om objecten, maar om niet-tastbare culturele uitingen die deel uitmaken van de mensen die ze beleven. De waarden die aan ICE gehecht worden zijn daarom persoonlijk, complex en evolueren voortdurend, waardoor de bestaande waardecriteria tools weinig bruikbaar zijn. Rob Herreman gaf eerder in dit tijdschrift al aan dat het “waarderen van ICE idealiter gebeurt vanuit het persoonlijk referentiekader in plaats van te vertrekken van een vooraf gedefinieerde waardecriteria set”.⁷ Ook elders in dit blad leest u hierover.

Resonant testte een etnografische waarderingsmethode uit voor muzikale praktijken tijdens het erfgoedzorgtraject van de jachthoorgemeenschap in Vlaanderen. © Cemper

Maar hoe waarden we ICE dan wel? Resonant zocht naar een alternatief om muzikale praktijken te waarden als onderdeel van haar ICE-werking. Geïnspireerd door literatuur en methodes uit de etnomusicologie werd een etnografische waarderingsmethode uitgewerkt. Deze werd uitgetest tijdens het erfgoedzorgtraject van de jachthoorgemeenschap in Vlaanderen.

NAAR EEN ETNOGRAFISCHE WAARDERINGSMETHODE

Etnografie is de systematische studie van mensen en culturele praktijken. De onderzoeksmethode wordt al langer gebruikt om culturele waarden te ontdekken. Antropoloog Clifford Geertz definieerde in 1973 het begrip ‘cultuur’ als “*webs of significance [man] himself has spun*”.⁸ Etnografie beschreef hij als de analyse van cultuur “*in search of meaning*”⁹ en “*sorting out structures of signification*”,¹⁰ een mogelijk precedent voor etnografie als waarderingsmethode voor ICE. In oorsprong bestond etnografisch onderzoek uit jarenlange veldwerkperiodes waarbij onderzoekers zich onderdompelen in verafgelegen culturen. Zo’n tijdrovend onderzoek is in de erfgoedsector niet realistisch en is te uitgebreid voor de vooropgestelde doelen. Etnomusicologisch en antropologisch onderzoek evolueerde de voorbije decennia naar kortere en meer lokale veldwerkperiodes. De methodologische aanpak verschoof, maar de focus blijft bij dit zogenaamde ‘*new fieldwork*’ op face-to-face interactie met de bestudeerde gemeenschap.¹¹

Etnografie is de systematische studie van mensen en culturele praktijken. De onderzoeksmethode wordt al langer gebruikt om culturele waarden te ontdekken.

»

Gebaseerd op dit veldwerk ontwikkelde Resonant een methode om zo efficiënt mogelijk tijdens een korte periode zoveel mogelijk mensen uit de erfgoedgemeenschap bij de ICE-werking te betrekken. Tijdens groep-sinterviews, individuele interviews en enquêtes werden betrokkenen bevroegd over hun waarden en noden in verband met hun ICE. De waardering gebeurde dus door de erfgoedgemeenschap en met hun eigen bewoordingen. Hiermee wordt gehoor gegeven aan UNESCO's zesde ethische principe voor het borgen van ICE.¹² De erfgoedmedewerker heeft een neutrale rol om deze informatie te verzamelen, te analyseren en terug te bezorgen aan de erfgoedgemeenschap. Zo kan deze inspelen op de gedetecteerde waarden en noden bij hun erfgoedzorg, borgingstrajecten of aanvragen tot de Inventaris Vlaanderen voor Immaterieel Cultureel Erfgoed.

INHOUDELIJK

De inhoudelijke uitwerking van de bevragingen is geïnspireerd op twee internationale projecten die de duurzaamheid van muziekculturen ter harte nemen, Huib Schippers' en Catherine Grants *Sustainable Futures for Music Cultures* (SFMC) en Grants *Music Vitality and Endangerment Framework* (MVEF).¹³ SFMC beschrijft een model van vijf domeinen die impact hebben op het voortbestaan van muziekculturen: (1) leersystemen en transmissie, (2) muzikanten en gemeenschappen, (3) contexten en constructies, (4) infrastructuur en reglementen en (5) media en muziekindustrie. Een zesde luik van het model bekijkt de muziekcultuur over de domeinen heen om bestaande problemen en borgingsinitiatieven te monitoren. Een vragenlijst van meer dan tweehonderd vragen helpt bij de analyse van deze domeinen.¹⁴ De auteurs suggereren dat dit model kan dienen om gemeenschappen te helpen bij het borgen van hun muziekcultuur.¹⁵

Grants MVEF is een enquête om de vitaliteit en bedreigingen van muziekculturen in te schatten. De veertien inhoudelijke vragen zijn onderverdeeld in drie categorieën: (1) vitaliteit van het muziekgenre, (2) houdingen tegenover het genre en (3) leefbaarheid.¹⁶ De vragen worden zowel kwantitatief - met een score van nul tot vijf - als kwalitatief - in een commentaarveld - beantwoord. Grant concludeert dat de onderzoeksresultaten een aanzet kunnen geven voor borgingsacties omdat ze de noden van de muzikale gemeenschap detecteren.¹⁷ De gelijkenissen tussen deze projecten en ICE-werking spreken voor zich.

IN DE PRAKTIJK

Uit de tweehonderd vragen van SFMC werden twee vragenlijsten opgesteld van elk een vijftiental open vragen. De ene lijst focust op collectieve kennis en groepservaringen (bijvoorbeeld: "Hoe

goed wordt de muziek gedocumenteerd?"), de andere op individuele ervaringen ("Hoe bent u bij deze muziek betrokken geraakt?"), respectievelijk voor de groeps- en individuele interviews. Er werden enkele vragen toegevoegd die expliciet op waardering gericht zijn, zoals; "Waarom is de muziek belangrijk voor u?" en "Welke waarden geven jullie mee in het leerproces?" Elk groepsinterview eindigt met een schriftelijke vraag, om iedereen in de groep aan het woord te laten: "Als er zeker iets aan de muziekcultuur behouden moet blijven, wat zou dat zijn?"; De enquête werd letterlijk vertaald en overgenomen, met toevoeging van enkele op waardering gerichte vragen.

Vanaf september 2018 testte Resonant de methode uit in samenwerking met de jachthoorgemeenschap in Vlaanderen, die uit negen jachthoorgroepen bestaat. Het leek logisch om de groepsinterviews op basis van deze groepen te organiseren. Zij duidden vervolgens zelf kandidaten aan voor individuele interviews. Hierbij werd rekening gehouden met een diversiteit aan betrokkenen, waaronder spelers, bestuursleden, ereleden, families en vrienden, concertorganisatoren en publiek. De enquête werd opengesteld voor alle betrokkenen en verspreid door de jachthoorgroepen via mailings, sociale media en flyers op optredens.

IEDEREEN MEE

Op het moment van schrijven werden reeds vijf groepen en zeventien individuen geïnterviewd en vulden 64 mensen de enquête in. Het bevragingproces en de verwerking ervan zijn nog bezig. Toch kunnen er al enkele conclusies getrokken worden over de doeltreffendheid van het gebruik van etnografisch onderzoek voor het waarderen en borgen van ICE.

Door de verschillende bevragingsmethodes is genoeg de hele erfgoedgemeenschap betrokken bij het traject. Iedereen die met jachthoornblazen begaan is, krijgt de kans om input te leveren, via een interview of de enquête. Hierdoor wordt een breed beeld gevormd van wat er leeft in de jachthoorgemeenschap; welke waarden, bezorgdheden, noden en toekomstbeelden zij ervaren. Het

Door de verschillende bevragingsmethodes is nagenoeg de hele erfgoedgemeenschap betrokken bij het traject. Iedereen die met jachthoornblazen begaan is, krijgt de kans om input te leveren, via een interview of de enquête.

bleek al snel dat sommige meningen door de hele gemeenschap gedeeld worden, terwijl andere groepsgebonden of zelfs individueel zijn. Ook komen er terloops ideeën voor borgingsacties naar voren.

De interviewer gebruikt de vooropgestelde vragenlijsten slechts als richtlijn. Door zich er niet strikt aan te houden, leiden de geïnterviewden de gesprekken zoveel mogelijk zelf. De interviews verlopen hierdoor spontaan en mensen focussen op wat zij te vertellen hebben over het jachthoornblazen. Verder stuurt de interviewer de gesprekken, zodat de vijf domeinen van SFMC behandeld worden. Dit bevordert de variëteit aan informatie die naar boven komt. De enquête, gebaseerd op het MVEF, bleek daarentegen te uitgebreid en te ingewikkeld om de brede gemeenschap te betrekken. De antwoorden van muzikanten bevestigen de interviews, maar andere betrokkenen - zoals families, vrienden, publiek - zijn vaak niet op de hoogte van de bevraagde materie. De enquête zal in de toekomst bijgestuurd worden zodat ook mensen die minder nauw betrokken zijn bij het jachthoornblazen, ze kunnen invullen.

De waardering wordt geïntegreerd in de bevraging. Dankzij verschillende vraagstellingen die peilen naar waarden komen verschillende soorten waarden ter sprake. Zo is er een onderscheid tussen waarden die deel uitmaken van het ICE (bijvoorbeeld de attitude van uniformiteit tijdens optredens), waarden die er collectief of individueel aan gehecht worden (de vriendschap tussen de spelers) en de onderdelen van het ICE die als waardevol beschouwd worden (repertoire, instrument, uniform). Gelijkaardige waarden komen ook tijdens de andere, algemenere vragen spontaan naar boven.

De erfgoedmedewerker zal de verzamelde informatie analyseren om alle gedetecteerde waarden en noden te ordenen. Die kunnen in de toekomst dienen ter documentatie van het jachthoornblazen anno 2018-2019. Maar in de eerste plaats zullen de resultaten meegenomen worden in de verdere ICE-werking rond het jachthoornblazen in Vlaanderen. Gemeenschap, borging en waardering komen zo samen in één methode. ■

Dr. Anais Verhulst is stafmedewerker immaterieel erfgoed bij CEMPER, centrum voor muziek- en podiumerfgoed, de fusieorganisatie van Resonant en Het Firmament. Tijdens haar doctoraat in de etnomusicologie (University College Dublin) voerde ze al etnografisch veldwerk met muzikale gemeenschappen uit India, Noorwegen, en met heavymetalmuzikanten.

Bronnen en literatuur

1. Zie: www.muzikaalergoed.be/alleen-nieuws/718-resonant-is-verhuisd-en-wordt-cemper.
2. Department of Anthropology and African Studies and African Music Archives, 'Anthropology of Music Lecture Series in Combination with the Anthropology of Music Master Class', op: www.ifeas.uni-mainz.de/3432.php.
3. Voor het verslag van de masterclass zie: A. Verhulst, 'Immaterieel Cultureel Erfgoed en Etnomusicologie op het Congres Valuing Music (Mainz)', op: <http://www.muzikaalergoed.be/alleen-nieuws/698-immaterieel-cultureel-erfgoed-en-etnomusicologie-op-het-congres-valuing-music-mainz>.

4. UNESCO, 'Text of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage', op: <https://ich.unesco.org/en/convention#art2>.

5. M. Dylan Foster & L. & Gilman (eds), *UNESCO on the Ground: Local Perspectives on Intangible Cultural Heritage*, Bloomington and Indianapolis, Indiana University Press, 2015. Dit boek bestudeert de complexe relatie tussen gemeenschappen en de UNESCO-conventie. De implementatie van de conventie kan soms ongewenste neveneffecten hebben. Zo gaf bijvoorbeeld een beoefenaarster van Vimbuza in Malawi aan dat het medische ritueel aan betekenis en respect verliest wanneer het, als borgingsmaatregel, opgevoerd wordt buiten haar rituele context, als entertainment. Zie: L. Gilman, 'Demonic or Cultural Treasure? Local Perspectives on Vimbuza, Intangible Cultural Heritage, and UNESCO in Malawi', in M. Dylan Foster & L. & Gilman, *UNESCO on the Ground*, p. 68-69.

6. Zie bijvoorbeeld: <https://faro.be/waarderingstools>.

7. R. Herreman, 'Naar een methodiek voor participatieve waardering van immaterieel cultureel erfgoed', in: *faro | tijdschrift over cultureel erfgoed*, 11 (2018) 4.

8. C. Geertz, 'Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture', in: C. Geertz, *The Interpretation of Cultures*, New York, Basic Books, 3rd ed. 2017 (1973), p. 5.

9. Geertz, 'Thick Description', p. 5.

10. Geertz, 'Thick Description', p. 10.

11. G. Barz & T.J. Cooley (eds.), *Shadows in the Field: New Perspectives for Fieldwork in Ethnomusicology*, 2nd ed., Oxford and New York, Oxford University Press, 2008, p. 12-15.

12. "Each community, group or individual should assess the value of its own intangible cultural heritage and this intangible cultural heritage should not be subject to external judgements of value or worth", uit UNESCO, 'Ethics and Intangible Cultural Heritage', op: <https://ich.unesco.org/en/ethics-and-ich-00866>.

13. C. Grant, 'Vital signs: Using a survey tool to assess the vitality and viability of 101 music genres', in: *International Journal of Traditional Arts*, 1 (2017) 1, p. 1-19 en www.musicendangerment.com.

14. De lijst met vragen is te vinden op www.soundfutures.org/wp-content/uploads/2014/11/200-questions-bmg-edits.pdf.

15. Schippers & Grant, *Sustainable Futures*, p. 334.

16. De volledige enquête is terug te vinden op: www.musicendangerment.com/wp-content/uploads/2014/04/SurveyTool.pdf.

17. Grant, 'Vital Signs', p. 13-14.

